

A TÁJI ERDŐMŰVELÉS IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI AZ ALFÖLDÖN

*Dr. Tóth Béla**

A szakmai megfogalmazás szerint az erdőgazdasági táj változó nagyságú, földrajzilag összefüggő, meghatározott domborzattal és makroklimával jellemzett olyan terület, amelyen az ott kialakult, jellemző növénytakarójú termőhelytípusok jellegzetes növekedésű faállományai azonos erdőgazdálkodási elvek alapján művelhetők. Az ilyen elvi alapokon kialakított erdőgazdasági táj határain belül is találhatunk kisebb-nagyobb, szórványos vagy összefüggő, rendszerint földrajzilag is elkülönülő területeket, amelyeken az alapkőzet felépítése, termőhelyeik kialakulása, a rajtuk folytatható erdőművelés, erdőgazdálkodás jellege többé-kevésbé eltérő. Az erdőgazdasági tájon belül elkülöníthető ilyen területeket tájrészletnek nevezzük.

Az erdőtenyésztetre legfontosabb földrajzi, geomorfológiai, éghajlati és hidrológiai jellemzők figyelembe vételével az erdőgazdasági tájakat tájcsoportha sorolhatjuk. Az erdőgazdasági tájcsoportha a nagy vonalakban egyöntetű domborzattal, hasonló természeti adottságokkal jellemezhető, földrajzilag összefüggő erdőgazdasági tájak egy-egy csoportját értjük, amelyeken belül hasonló - de nem azonos - fatermesztési feladatok, lehetőségek jelentkeznek. Magyarországon 50 erdőgazdasági tájat különítünk el a fentebb elmondott ismérvek alapján, ezeket hat erdőgazdasági tájcsoportha soroljuk. Ezek egyike a Nagyalföld tájcsoportha. Ez a következő erdőgazdasági tájakat foglalja magába:

- löszös alapkőzetű (kötött talajú) tájak: Békési-hát, Észak-bácskai löszhát, Mátra-Bükkalja, Mezőföld,
- homok alapkőzetű tájak: Nyírség, Duna—Tisza-közi homokhát, Jászság,
- szikes talajú tájak: Nagykun—Hajdúhát, Körösvidék, Csanádi-hát, Kiskun-sági szikterület,
- lápi eredetű részekkel tarkított táj: Szatmár-beregi táj,
- ártéri tájak: Tisza—Maros—Sajó—Hernád hullámtere a Bodrogháza közeli, Közép- és Alsó-Duna ártere.

Az alapkőzet illetve egyes talajdinamikai tényezők által jellemzett e beosztással kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a felsorolásban említett jellegzetességek más tájakban is megjelenhetnek. Így pl. szikes termőhelyeket kisebb-nagyobb előfordulásban (legalább foltokban, de esetenként külön tájrészletet is alkotva)

* Dr. Tóth Béla c. egyetemi tanár, Debrecen.

valamennyi itt felsorolt tájban fellelhetünk, vagy kisebb kiterjedésű lápi eredetű területfoltok több tájban is előfordulnak.

A Nagyalföld tájcsoporthoz a klimatikus viszonyok nagyjából egyöntetűek. Mindemellett az erdőtenyésztési viszonyokat befolyásoló kisebb eltérések mégis megfigyelhetők. Így pl. Nagyalföld észak-keleti részén már némi peremhegyvidéki hatás mutatkozik a valamivel nagyobb (550-600 mm körüli) csapadékmennyiségben, különösen pedig a levegő nagyobb relatív nedvességében, az ún. belső alföldi területekre viszont éppen a kevesebb (500-550 mm körüli) csapadékmennyiség, ennek rapszódikus változásai, az esetenként már szinte félsivataginak mondható légnedvességi viszonyok, a nagyfokú aszályhajlam a jellemző. Mindezek figyelembe vételével a Nagyalföld tájcsoporthoz túlnyomó részére az erdőssztyep klíma, kisebb részben (észak-keleten) a kocsánytalan tölgyes-cseres klíma a jellemző. Megemlítendő, hogy az erdőssztyep klíma országos területi aránya kerekén 30 %.

Egy klímátípuson belül a hidrológiai viszonyok (vagyis azok a vízféleségek, amelyek függetlenek a közvetlen csapadéktól és a talaj vízkapacitásától), a genetikai talajtípusok, a termőréteg mélysége, a fizikai talajféleség, az esetleges talajhibák alapján rendszerezett termőhelytípusok, altípusok előfordulásának, ezek által befolyásolt illetve meghatározott fatenyésztési lehetőségeknek, fatenyésztési értékeknek az alapul vételével történik az erdőgazdasági tájak esetleges további bontása tájrészletekre. A fatermesztés termőhelyi lehetőségei, a termőhelyek fatenyésztési értéke alapvetően meghatározzák a táji fafajpolitika kereteit, valamint a tájban várható fatermőképességi arányokat.

A Nagyalföld korlátozott erdőtenyésztési viszonyaira utal, hogy e tájcsoporthoz túlnyomó részére jellemző erdőssztyep klímában a jó termőképességű termőhelyek aránya csupán 24 %, a közepeseké 46 %, míg a gyenge termőképességű termőhelyeké 30 %, tehát igen jelentős arányt képviselnek. Ez a termőhelyi megoszlás alapvetően meghatározza a Nagyalföldön lehetséges fafajpolitikát.

Ezért csakis a termőhelyi korlátok elsődleges figyelembe vétele mellett, e korlátok keretein belül vehetők számításba bármilyen gazdasági nézőpontok, természetési célkitűzések (mint pl. a jövedelmezőség, fafaj- és célválaszték) a helyi fafajpolitika alakításában. Mindezek természetesen már évtizedek óta alapvető szakmai meghatározó irányelvek az erdőművelés körében, más kérdés, hogy a következetes, maradéktalan érvényre jutásukat különféle külső kényszerhatások (mint egyes helyi politikai érdekek, érdekonódások, különösen pedig a már-már végzetesnek bizonyult, a hosszú távú erdőgazdasági termelés jellegével soha össze nem egyeztethető éves nyereség-szemlélet és -kényszer) erősen korlátozták, szélsőséges esetekben teljesen háttérbe is szorították.

Az erdőgazdasági tájak fatenyésztési adottságaira épülő táji erdőművelés alapjait úttörő jelleggel magyar erdészeti kutatók és gyakorló szakemberek - Bahos Imréné, az Erdészeti Tudományos Intézet egykori kiemelkedő munkásságú vezető kutatójának a kezdeményezésére és irányításával - már négy évtizeddel ezelőtt kidolgozták. Ezek az erdőművelési irányelvek az akkori körülmények között elsősorban a háború után leromlott állapotban állami kezelésbe került erdők rekon-

strukcióját, minőségi feljavítását, továbbá az akkor már beindult nagyarányú országfásítási munka eredményességének az elősegítését célozták.

Több évtized távlatából tekintve megállapítható, hogy a kitűzött cél elérését ezek a táji erdőművelési irányelvek hatékonyan és eredményesen szolgálták. Ezt elősegítette, hogy az irányelveket a természetes külső körülményeinek, a gyakorlat igényeinek, lehetőségeinek figyelembe vételével és a tudomány újabb és újabb eredményeinek bevezetésével ismételten korszerűsítette a magyar erdőszet. Különösképpen megfigyelhető volt az az erdők sajátos társadalmi, illetve termelési funkcióinak a differenciálásával, valamint éppen az alföldi tájakban különösen kiemelt jelentőségű nyárfatermesztés fejlesztésével kapcsolatban.

Az alföldi erdők szerepének, jelentőségének megítélésében, az alföldi erdőterületek megtartásában, illetve növelésük lehetőségének vagy éppen korlátainak a meghatározásában nem hagyható figyelmen kívül, hogy itt a földhasználatban a mezőgazdasági termelés messze elsődleges jelentőségű. Ezt mutatja az is, hogy az Alföld erdőszültsége csupán 7-8 % körüli, tehát messze az országos erdőszültségi arány mögött marad, de megmutatkozik ez a közepes és gyenge fatermőképeségű erdei termőhelyek 76 %-os arányában is. Ebbe az alapvető helyzetbe kell beilleszkedniük az alföldi erdőgazálkodásnak és a fejlesztési célkitűzéseknek is. A táji erdőművelés feladatainak, irányelveinek újabb átgondolását igényli a földhasznosítás racionalizálásának elkerülhetetlen, előbb-utóbb realizálódó folyamata is. Az 1991-2000 évek közötti időszakban tervezett 150 ezer ha-nyi erdőtelepítés tulajdonképpen a racionális földhasznosítás egyik igen látványos megnyilvánulása. Ennek az erdőtelepítési programnak kereken 60 %-a, mintegy 85-90 ezer ha a Nagyalföld tájcsoporthban valósul meg. A 150 ezer ha új erdőtelepítésnek 86 %-a - a tervezetek szerint - az eddigi mezőgazdasági nagyüzemek területére esik. Ha figyelembe vesszük még azt is, hogy az utóbbi három évtizedben az új erdőtelepítések (az ún. célcsoportos erdőtelepítések, mezőgazdasági cellulóznárasok stb.) jelentős része szintén a mezőgazdasági üzemekben létesült, nem lehet vitás, hogy az erdőművelés célkitűzéseinek, módjainak az alakításában az Alföldön a termőhelyi adottságok elsődlegessége mellett a mezőgazdasági, valamint az alföldi településszerkezeti környezet igényeit, lehetőségeit és korlátait is figyelembe kell venni. (Ilyenek lehetnek pl. a helyi szükségletet szolgáló célválasztékok termelése, a környezet és tájfejlesztés, tájlesztés, zöldövezeti és védő fásítások, pihenő erdők stb.).

Az alföldi erdőművelési tennivalók, irányelvek formálása, illetve időnkénti korszerűsítése során nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy éppen az alföldi tájakban kiemelkedő lehetőségei vannak a gyorsan növekvő fafajok (nyár, akác) termesztésének. Példaként említhetjük, hogy a 150 ezer hektáros erdőtelepítési program keretében tervezett nárasoknak 90 %-a (kerekén 29 ezer ha), akác-telepítéseknek 70 %-a (mintegy 28 ezer ha) a Nagyalföld tájaiban valósul meg, ez a tíz éves erdőtelepítési program a nagyalföldi erdőtelepítéseknek mintegy 2/3-a. Nagy előny, hogy e két fafaj telepítésénél érvényesíthetők az erdőszeti nemesítés kedvező eredményei, mint a fatermesztés fejlesztésének kiemelkedő jelentőségű

elemei. A nemesített fajták kizárólagos használata már ma is szigorú előírás a nyáarak és fűzek telepítésénél.

A gyorsan növvő fafajok várható kiemelkedő szerepével kell számolnunk a jövőbeli magán erdőtelepítések körében.

Itt nyilvánvalóan az erdőtelepítés jövedelmezősége, illetve a saját (háztartáson, farmon, kisvállalkozói fafeldolgozáson belül jelentkező) faanyag szükséglet előállítás lesz az elsődleges fatermesztési kíváncsalom. Az ezt szolgáló erdőművelési követelmények is többé-kevésbé eltérőek lesznek a nagyobb, állami vagy más közösségi erdőkben okszerűen alkalmazandó erdőművelési módoktól. A táji erdőművelési irányelvek korszerűsítése során erre az igényre is figyelemmel kell lenni.

Az említett területi arányszámokból következik, hogy a 10 éves erdőtelepítési program nagyalföldi feladatainak kereken 1/3-át lassan növvő lombos fafajok és fenyők telepítése teszi ki. (A lassan növvő lombos fafajok nagy része az Alföld kötött talajú tájaira, a fenyők a Duna—Tisza-közi és a nyírségi homok talajaira kerülnek). Ezeknek a fafajoknak a telepítése jórészt közepes, sőt esetenként (védelmi és tájlesztettkai rendeltetéssel) gyenge fatermőképességű termőhelyekre szorul, vagyis eleve megkérdőjelezi a telepítések jórésztének a jövedelmezőségét. Ez a körülmény, valamint a fafajok termesztési időtartamának hosszú volta várhatóan nem ösztönzi a magántulajdonosokat a telepítésükre. Velük kapcsolatosan tehát nem a jövedelmező fatermesztési rendeltetés, hanem az erdő egyéb funkciói kerülnek előtérbe (a környezetnek illetve a tájnak a védelme, fejlesztése, jóléti funkciók), ezért ezek az erdőtelepítések túlnyomórészt a viszonylag nagyobb összefüggő területekre kiterjedő állami vagy egyéb közületi erdők létesítése körébe kerülnek. Ezek a körülmények szintén a táji erdőművelés feltételrendszerének a differenciálását igénylik.

Az erdőtelepítési program realizálását szolgáló korszerű szakmai irányelvek a közelmúltban elkészültek. Ezek az előforduló termőhelytípus-változatokhoz kapcsolva útbaigazítást adnak a lehetséges fafaj-megválasztásra, a várható növekedésre (fatermőképességre), az előrelátható termesztési időtartamra vonatkozóan.

Az irányelvekben részletezett összefüggések alapján dönteni lehet a konkrét erdőtelepítés funkcióját illetően is (fatermesztési azaz gazdasági, jövedelemszerzési rendeltetés illetve lehetőség, vagy védelmi illetve tájfejlesztési erdők, jóléti-pihenő, üdülési rendeltetésű erdők).

Az erdőtelepítési program realizálása során létrejövő új erdők további kezelésére (a szorosabb értelemben vett erdőművelésre) vonatkozó sajátos táji irányelvek a jelenleg is működő táji erdőművelési rendszer megfelelő adaptálásával, az újabb kutatási eredmények és gyakorlati tapasztalatok beépítésével nehézség nélkül folyamatosan korszerűsíthetők, korszerűsítendőek.

Az elmondottak alapján az alföldi táji erdőművelés fejlesztésének feltételei, időszerű korszerűsítésének a kérdései a következőkben foglalhatók össze:

1. Az erdősfések lehetőségeinek a megítélésében, a fafaj-megválasztásban, a táji fafajpolitika megfogalmazásában az eddiginél meghatározóbb, sőt

kizárólagosan elsődleges szerepet kell juttatni a termőhelyi adottságoknak, a továbbiakban pedig az erdők kezelési módjait az adott termőhelyeknek megfelelően kell differenciálni.

2. Szem előtt kell tartani azt a körülményt, hogy az alföldi erdők az itt elsődleges területhasznosítási mód, a mezőgazdasági környezet által meghatározott feltételek közé illeszkednek, nem ritkán éppen a mezőgazdasági művelés kiegészítéseként illetve felváltójaként a területhasznosítás racionalizálása érdekében. Ez a körülmény befolyásolhatja az erdők—fásítások térbeli elrendezését (pl. mezőgazdasági, szél elleni, illetve talajvédő fásítási rendszerek létrehozásában és kezelésében, kisebb-nagyobb erdőfoltok révén), a fafajmegválasztást (de mindenkor csak a termőhelyi adottságok korlátai között), az esetleges helyi fatermesztési célok (célválasztékok) meghatározását és érvényesítését.
3. Széleskörűen alkalmazni kell az erdészeti nemesítés eredményeit a fafaj (fajta) megválasztásában, ugyanígy a nemesített fajták igényeihez kell adaptálni helyileg a további erdőművelési (kezelési) tennivalókat.
4. Az alföldi erdők, fásítások esetenként megállapított (kívánt vagy termőhelyileg lehetséges) konkrét funkcióinak (rendeltetésének) megfelelően a kezelési elvek olyan rendszerét kell kidolgozni és közreadni, amely elősegíti a funkcióval kapcsolatos érdekek érvényesülését, maximális kielégítést külön-külön a kisüzemi (paraszti és farmer) birtokokon, a nagyobb összefüggő területű különféle közösségi ill. állami erdőkben, azaz adjon útbaigazítást, kezelési előírásokat a lehetséges illetve választható rendeltetés szerint a jövedelmező fatermesztésre, a környezetvédelem, a környezet- és tájfejlesztés kívánalmainak, érdekeinek az érvényre juttatására, adott esetekben vegye figyelembe a helyi vagy a tágabb körű társadalmi igényeket, pl. zöldövezeti erdők, parkerdők, pihenő erdők létesítése és kezelése tekintetében.

Mindezek a feltételek és igények akár az alföldi táji erdőművelés egyfajta fejlesztő kutatási programjaként is felfoghatók. Ilyen kutatási program realizálásához, az újonnan formálódó igényeknek megfelelően korszerűsített alföldi táji erdőművelési rendszer kidolgozásához a szellemi feltételek, a tudományos felkészültség az Erdészeti Tudományos Intézetben rendelkezésre állnak. Az erdészeti szakmai társadalom pedig már eddig is ismételten bizonyította, hogy képes egy ilyen, a tudományos eredményekre épülő program valóra váltására.